

Gönderim Tarihi: 24.07.2023

Kabul Tarihi: 29.09.2023

POLİSTE BİR KAMU DENETÇİSİ FİĞÜRÜ: AGORANOMOS

Figure of an Ombudsman in the Police: Agoranomos

Defne YILMAZCAN

Dr. Eskiçağ Tarihi
dfne1212@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3381-6965

Ahmet GÖZLÜ

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ahmetgozlu69@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7146-3932

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Bu çalışmada; Hellen polislerinde, agora adı verilen pazar yerlerinin denetçisi olarak öne çıkan agoranomosluk (ἀγορανόμος) kurumu irdelenmiştir. Bu irdeleme yapılırken öncelikle agoranomosların görev ve yetkileri, görev alanlarının kapsamı gibi temel sorular üzerinden hareket edilmiştir. Ayrıca konunun anlaşılabilmesi için agoranın tanımı ve önemi üzerinde durulmuştur. Agoranomosluk kurumu incelenirken öncelikle antik kaynaklar, arkeolojik veriler (yazıt vb.), yabancı ve yerli kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan çıkarılan ortak kaniya göre, Hellen polislerinin merkezini agora denilen ve pazar yeri olarak bilinen kamusal mekânlar oluşturmaktadır. Bu mekânların denetimi ise özel bir önem arz etmektedir. Polisin gerek işlevselliği gerekse özgün mimari formu ile öne çıkan ve en önemli yapılarından biri olan agoralar, şüphesiz bir pazar yerinden çok daha fazlasıydı. Bu nedenle sıkı bir denetim gerektirmekteydi. Polisin sosyal, siyasal, ekonomik ve dini yaşamının merkezi olan agoraların denetimi ve düzeni için özel görevliler bulunmaktaydı. Agoranomos adı verilen bu görevliler agoraların bütün işlerinden sorumluydular. Görev tanımları polisten polise değişebilen agoranomoslar özellikle ticari maksatlı kurulan pazar yerlerinde görevlendirilmekteydiler. Ürünlerin kontrolünden, sosyal ilişkilere değin birçok sorumluluğu bulunan agoranomoslar, polis yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptiler. Agoraların geliştiği ve her polisin ayrılmaz bir ögesi olduğu Klasik dönem ile birlikte her poliste bu tür görevliler bulunmaktaydı. Fakat Hellenistik Dönem ile birlikte yavaş yavaş kaybolmaya başlayan bu kurum Roma hâkimiyeti ile birlikte aedilis olarak devam etmiş ve nitekim imparator Diocletianus (İS 284-305) tarafından kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik Hellen, Polis (Şehir-devleti), Agora, Agoranomos, Aedilis.

Abstract

In this study; In the ancient Greek police, the institution of agoranomos, which stands out as the inspector of the market places called agora, has been examined. While making this analysis, first of all, basic questions such as the duties and powers of the agoranomos and the scope of their duties were discussed. In addition, the definition and importance of the agora were emphasized in order to understand the subject. While examining the institution of Agoranomos, primarily ancient sources, archaeological data (inscriptions, etc.), foreign and domestic sources were used. According to the common opinion drawn from these sources, the center of the Greek police is the public spaces called agora and known as the market place. The control of these places is of particular importance. Agora, one of the most important

structures of the police, which stands out with its functionality and original architectural form, was undoubtedly more than a market place. Therefore, it required strict control. There were special officials for the control and order of the agora, which was the center of the social, political, economic and religious life of the polis. These officials, called *Agoranomos*, were responsible for all the affairs of the agora. *Agranomos*, whose job descriptions could change from police to police, were assigned to market places established for commercial purposes. *Agranomos*, who had many responsibilities from the control of products to social relations, had a very important place in the life of the polis. In the Classical Age, when agoras developed and were an integral part of every polis, there were such officers in every polis. However, this institution, which started to disappear gradually with the Hellenistic period, continued as *aedilis* with the Roman domination and was abolished by the emperor Diocletian.

Keywords: Ancient Hellen, Police (City-state), Agora, *Agoranomos*, *Aedilis*

1. GİRİŞ

1.1. Agora'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Agora sözcüğü etimolojik olarak toplanmak anlamına gelen “*ageiro*” (ἀγείρω) kelimesinden gelmektedir. Erken dönemlerde “toplanmak, bir araya gelmek” şeklinde kullanılan *ageiro* terimi zamanla değişerek “toplanılan yer” anlamına gelen *agoraya* (ἀγορά) dönüşmüştür (Çelgin, 2018, s. 20). *Agora* sözcüğünün “toplanmak” ya da “toplanılan yer” anlamındaki en erken biçimi Homeros’un *Ilyada* ve *Odysseia* adlı eserlerinde kullanılmaktadır (Homeros, II. VIII. 520. Od. VIII. 6. XXIV. 415). Ayrıca *Linear B* tabletlerinde “sürü” ya da “toplama” anlamına gelen “*a-ko-ra*” sözcüğünün de kesin olmamakla birlikte *agora* ile bağlantılı olabileceği düşülmektedir (Lavelle, 2020, s. 32). Muhtemelen toplanmak ve toplanılan yer anlamlarından dolayı zamanla pazar yeri olarak nitelendirilen *agora*, İÖ VI. yüzyıldan itibaren fiziki bir mekân olarak ortaya çıkmıştır (Temelis, 1978, s. 3). *Agoralar*, güvenlik nedeniyle *akropolün* yakınında inşa edilir ve kentin ana girişinden çok uzak olmamasına dikkat edilirdi (Hansen, 2006, s. 104).

Agora, coğrafi olarak sınırları çizilen önemli bir alandı ve bu alana sınırlarını belirtmek için sınır taşları dikilirdi. Bu taşlara ise “Ben *Agora*’nın sınıryım” [Ἰσορὸς εἶμι τῆς ἀγορᾶς] yazılırdı (Lang, 1994, s. 5). *Agoralar* çoğunlukla önemli yolların kesiştiği yerde bulunmaktaydı. Dolayısıyla fiziki şekli de bu yollar tarafından belirlendiği için oldukça düzensizdi (Dickenson, 2017, s. 53). Başlangıçta son derece basit bir meydan olan *agora*, sıklıkla siyasi ve dini toplantıların yapıldığı bir yer olarak kullanılmaktaydı. Halk burada toplanır uzun ve coşkulu konuşmalar yapardı. Bu nedenle *agorada* yalnızca konuşmacılar için bir kürsü ve dinleyicilerin oturması için de oturma yerleri bulunmaktaydı. Ayrıca bu alanda dinsel törenler de

gerçekleştirilmekteydi (Wycherley, 2011, s. 72). *Agoralar* İÖ V. yüzyılla birlikte hızlı bir mimari gelişim göstermiştir. *Agoranın* başlangıcındaki basit mimari formu, ticari faaliyetlerin artması, kent nüfusunun çoğalması, toplumdaki siyasi, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yoğunlaşması ile birlikte gelişmiştir. Özellikle İÖ V. yüzyılda Hellen'in birçok *polis*inde planlı bir yapıya dönüşen *agoralar*, zamanla *polis* statüsündeki her yerleşimin temel mimari yapılarından biri olmuştur (Yılmazcan, 2021, s. 295).

Görsel 1: Solda: Atina *agorasının* İÖ 400 yıllarına ait planı. Sağda: İÖ V. yüzyıla ait olan *agora* sınır taşı (Lang, 2004, s. 5-6).

Agoranın tarihsel gelişimine bakıldığında *polisten polise* farklılık gösterdiği görülmektedir (Parkins & Smith, 1998, s. 181). Bu bağlamda tüm Hellen *polis*lerinde bulunan söz konusu yapıların şüphesiz en tipik örneği

Atina *agorası*dır. Atina *agorası* diğer *polis*lere rol model olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Atina *agorasına* değinmek gerekirse; Atina *agorasının* ilk olarak İÖ VI. yüzyılın başlarında ilk yasa koyucu Solon döneminde (İÖ 640-560) ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla *agoranın* ilk kamusal yapılarının ve anıtlarının da bu tarihlerde inşa edildiği kabul edilmektedir (Temelis, 1978, s. 3). Herodotos'un anlattığına göre, *akropolisin* kuzeyinde yer alan Atina *agorasının* ortasından Paktalos Nehri geçmektedir (Herodotos. V. 101). *Agoranın* doğusunda Kolonos Agoraios, güneyinde Areopagos Tepesi, kuzeyinde ise Eridanos Çayı bulunmaktadır (Boegehold, 1995, 44).

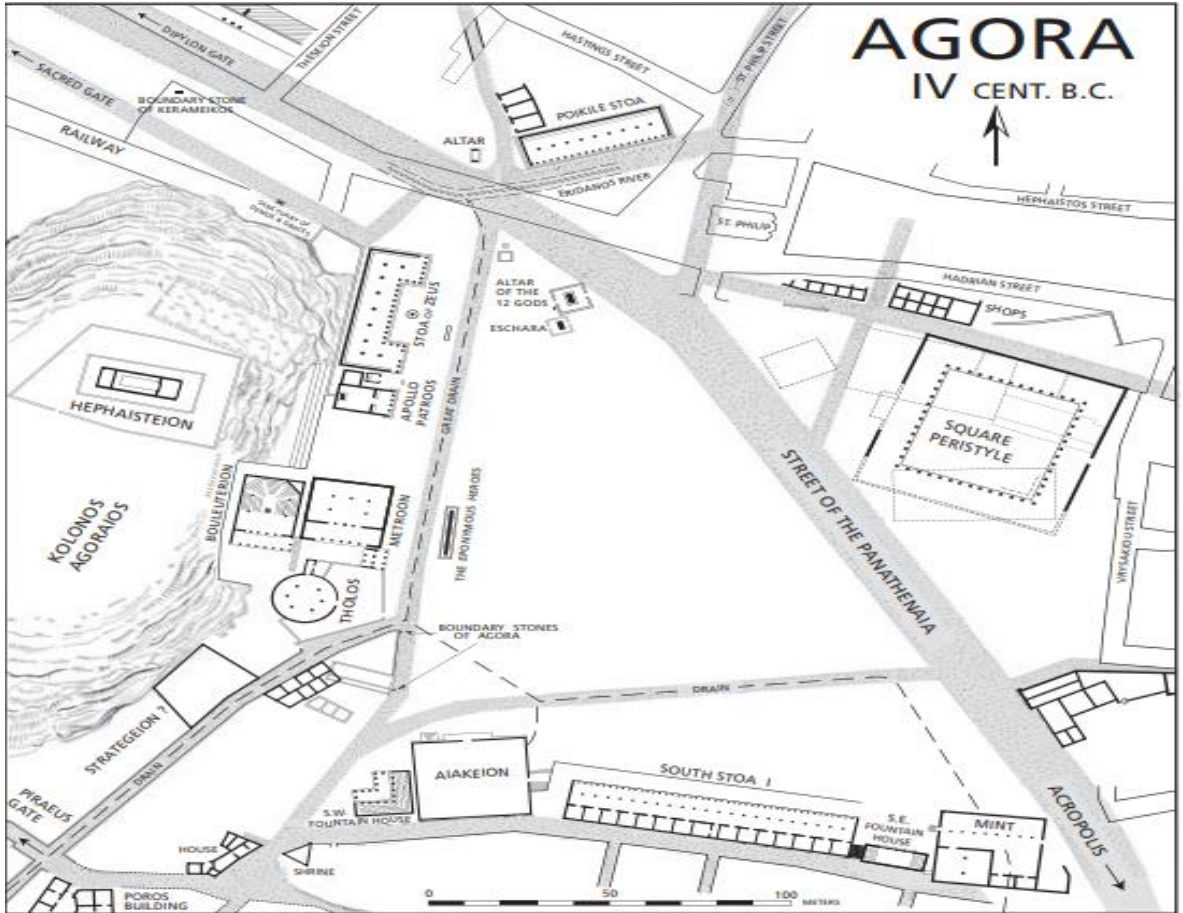
Atina *agorası*, İÖ 527 yılından itibaren hızla gelişmeye başlamış ve özellikle tiran (tyranos) Peisistratos döneminde (İÖ 560-527) yeniden düzenlenmiştir. Peisistratos'un *agorada* bir su kemeri, Enneakrounos adı verilen süslü bir çeşme evi ve bugün hala işleyen bir drenaj sistemi inşa ettirdiği bilinmektedir (Lang, 1968, s. 11-18). Ayrıca şehrin resmi merkezi olarak hizmet veren On İki Tanrı Sunağını yaptırdığı bilinmektedir (Demand, 1996, s. 154). Bu dönemden itibaren *agora* mahkemeler, meclisler, tapınaklar veya diğer resmi yapıların inşa edilmesiyle birlikte kamu binaları ile çevrili bir pazar yeri ve sivil merkeze dönüştürülmüştür (Northrup, 2005, s. 10).

Hellen *polis*lerindeki *agoraların* çoğu İÖ 480 yıllarından itibaren Pers Savaşları (İÖ 499-449) sonucunda tahrip edilmiştir. Fakat bu tahribatın onarılması ve İÖ V. ve IV yüzyıllarda demokrasinin gelişmesiyle birlikte *agoraya* yeni yapılar eklenmiştir (Camp, 2003, s. 4). Stoa Poikile, Tholos, Bouleuterion, Zeus Eleutherios Stoası, Güney Stoa, Metroon, darphane, hukuk mahkemeleri, tapınaklar ve dükkânlar gibi yapıların eklendiği *agora* bu dönemden itibaren gelişimini tamamlayarak yeni bir mimari forma kavuşmuştur (Thompson&Wycherley, 1972, s. 20). Böylece *agoranın* oluşumu tamamlanmış ve bundan sonraki süreçlerde yalnızca, küçük yapılar ve kimi heykeller eklenmiştir (Wycherley, 2011, s. 85).

Klasik *agoraların* en önemli yapısı *stoa* adı verilen yapılardır. *Agoranın* simgesi olan ve her iki yanında bulunan *stoalar*, üstü kapalı ve çok amaçlı kullanılan yapılardır (Mcgregor, 2014, s.79). Burada dükkânlar, bankerlerin masaları, kitapçılar, toptancılar ve çeşitli eşyalar satan satıcılara ait alanlar bulunmaktadır (Pomeroy, 2004, s. 176). Ortaya çıkışından itibaren bütün *polis*lerde inşa edilen *agoralar*, Romalılar tarafından da benimsenmiştir. Roma'da *forum* adı altında gelişen bu yapılar dikkörtgen biçimleriyle, şehir merkezinin yanı sıra merkezi pazar yeri olarak da kullanılmıştır (Northrup, 2005, s. 10).

1.1.2. Agoranın İşlevleri

Agora, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan çok yönlü bir yapıdır. Bu yapı bir pazar yeri olma işlevinin yanı sıra; her türlü ilişkinin hayat bulduğu bir yaşam merkeziydi (Pomeroy, 2004, s. 176). Oldukça işlevsel bir yapı olan *agoralar*; pazarlar, dini törenler, atletik yarışmalar, askeri eğitim, tiyatro gösterileri ve politik oylamaların yapıldığı bir yerdi (Lang, 2004, s. 6). Ekonomik ve dini işlevinin yanı sıra politik ve hukuki bir işlevi de bulunan *agoranın* etrafında, meclis binaları, yargıların genel merkezleri, arşivler, darphaneler, mahkemeler ve kamu daireleri bulunmaktaydı (Lang, 2004, s. 6).

Görsel 2: Sosyo-politik, ekonomik ve dini yapıların bir arada bulunduğu *agora* oldukça işlevsel bir alandır. (İÖ IV. yüzyıl *agorasının* çizimi). (Lang, 2004, s. 5-6).

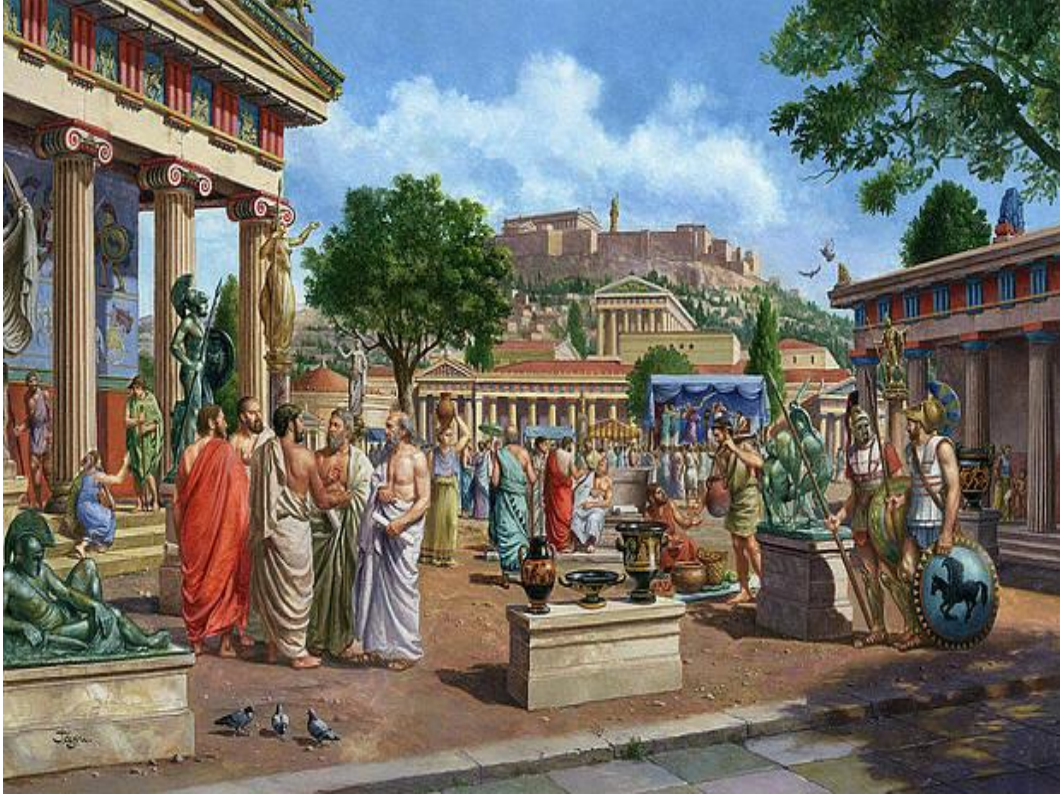
Agoraya, muhtemelen herkesin görebileceği bir alan olmasından dolayı, kanunların yer aldığı tabletler de konulurdu. Örneğin, *axones* denilen tahta tabletlere yazılmış olan Solon'un çıkardığı yasalar, *agorada* herkesin görebildiği bir alanda sergilenmekteydi (Pomeroy, 2004, s. 116). Tüm bunların yanı sıra anıtsal bir işleve de sahip olan *agoralara*; Savaşlarda ülkesi adına büyük yararlılık göstermiş bir kimse için anıt taşlar dikilirdi (Herodotos, VI. 14). Bir nevi kült merkezi gibi işlev gören *agorada* tanrı ve tanrıça heykelleri, tapınaklar, yazıtlar, tanrı, tanrıça ya da kahramanlara adanmış sunaklar yüceltilmiş kişilerin mezarları ve kutsal nesnelere de bulunmaktaydı. Tapınaklar *agoranın* en önemli yapıları arasında sayılmaktaydı. Çünkü her *polis*in koruyucu bir tanrısı vardı ve dolayısıyla bu tanrılar onuruna tapınaklar inşa edilmesi gerekmekteydi (Martin, 1951, s. 164).

Bütün yaşamsal faaliyetlerin gerçekleştiği yer olan *agorada*; kamusal yapılar, kutsal ve dini yapılar bir arada bulunmaktaydı. Ayrıca bütün bu yapılar sanatsal bir şekilde inşa edilirdi. *Agorada* her ürünün satıldığı ayrı bölmeler bulunur ve bu bölmeler gördükleri işlevlere göre (balık, sebze, et, soğan, sarımsak, tunç, köle pazarı) adlandırılırdı (Wycherley, 2011, s. 90). Bu tür ürünlerin yanı sıra her türlü ziynet eşyası, figürinler, un, yağ ve şarap gibi yiyecek içecekler ve tekstil ürünleri de *agorada* satılırdı (Thompson, 1993, s. 5-6). Her türlü ihtiyacın karşılanabildiği *agoralar* özellikle sabah saatlerinde çok kalabalık olurdu. Bu nedenle sabahları alışveriş yapmak, uzun pazarlıklar gerektiren gürültülü ve sinir bozucu bir işti. *Agorada* özellikle balık satanların adı kötü anılmaktaydı. Çünkü bunlar bozuk balık satar ve üstelik buna karşılık aşırı fiyat talep ederlerdi (Wycherley, 2011, s. 90). *Agoralar* eğitim ve felsefi dersler vermek için de kullanılırdı. Örneğin sarraf tezgâhlarının bulunduğu bölümde Sokrates'in konuşmalar yaptığı bilinmektedir (Platon, Sokratesin Savunması, I. 17d).

1.1.3. Agora'nın Önemi

Yapısal olarak bir kent-devleti, dinsel, politik ve yönetim birimlerinin yer aldığı bir merkezi kısım (asıl kent alanı) ile bunun çevresindeki, ekonomi alanı durumunda bulunan, diğer bir deyişle tarımsal üretimin sağlandığı kırsal kesimden *khora* [χώρα] oluşmaktaydı. En önemli siyasal kurumlarını bir "danışma ve idare meclisi" (*Boule*) [βουλή] ve 'Halk Meclisi'nin (*Ekklesia/Demos* [Ἐκκλησία/Δῆμος]) oluşturduğu bir kent-devletinin sahip olması gereken yapılardan biri de *agoradır* (Tekin, 2008, s. 57). *Agora*, Hellen *polis*lerinin karakteristiğini oluşturan en önemli yapılardan biridir. *Polis*in yapısal anlamda ayrılmaz bir parçası olan *agora*,

Hellas anakarası dışında, *polis* niteliğinde kurulan bütün koloni kentlerde de inşa edilmek zorundaydı. Bir koloni kentinin kurulmasına karar verildikten sonra, tanrı ve tanrıçalara uygun adaklar sunulur ve kurulan kente ana şehrinin kültleri yerleştirilirdi. Dini vazifenin yerine getirilmesinden sonraki ilk iş ise, kurulan şehri düzenlemek ve *agora* için bir alan ayırmaktır (Demian, 1996, s. 108). Tüm bu işler *oikistes* (οἰκιστής) denilen bir kurucu tarafından gerçekleştirilmekteydi. *Oikistes*ler öldükten sonra bir kahraman olarak yüceltilir ve *agoraya* gömülürdü (Shapiro, 2007, s. 204). *Agoralar* *polis*in siyasi, idari, ticari ve sosyal merkezi olmasının yanı sıra dini yaşamının da merkeziydi (Camp, 1980, s. 3). Kutsal bir mekân olarak yüceltilen her *agoranın* koruyucu bir tanrısı bulunmaktaydı (Aiskhylos, Agamemnon, 87.90). Örneğin Atina *agorasının* koruyucu tanrısı, tüccarları ve dolayısıyla pazar yerlerini koruyan tanrı Hermes'tir (Wycherley, 1978, s. 38).

Görsel 3: Agora tüm Hellen polislerinde bulunması gereken en önemli yapılardan biridir.

Polisin ayrılmaz bir parçası olan *agoralar*, topluluk yaşamının odak noktasıydı. Burada sosyal, politik ve adli konulardan, dini, ekonomik ve felsefi konulara değin her türlü konu konuşulmaktaydı. Ayrıca olağanüstü bir durumda örneğin savaş, yangın ya da herhangi bir felaket haberi duyulduğunda herkes *agorada* toplanırdı (Pomeroy, 2004, s. 176). Olağan günlerde de oldukça kalabalık bir yer olan *agorada* satıcı kadın- erkek, köle ve özgür, yabancı ve yerli her türden insan bulunmaktaydı. Bu insanların çoğu çalışmak için gelirdi (Johnstone, 2011, s. 16). *Agoralarda* kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde, ayrı ürünleri satarlardı. Örneğin kadınlar çeşitli sebze, meyve, evde imal ettikleri süt ürünleri ve dokudukları kumaşları, erkekler ise et, balık ve şekerin yerini tutan bal gibi ürünler satmaktaydılar (Darga, 2020, s. 279).

Xenophon'un anlattığına göre; köleler ancak efendisinin izni ile *agoraya* gidebilirdi. Fakat bu köle alacağı eşyanın nerede satıldığını bilmek zorundaydı (Xenophon, *Memorabilia*, VIII. 22). Ancak *agoraya* boş boş gezmek ve gevezelik yapmak için gelenler de olurdu (Aristophanes, *Acharnians*, 20. 25). Örneğin *agorayı* lüzumsuz kişilerin yeri olarak betimleyen Aristophanes "Bulutlar" (Νεφέλαι, [Nephelai]) adlı eserinde *agoranın* nefret edilmesi gereken bir yer olduğunu vurgulamaktadır (Aristophanes, *Clouds*, I. 50). Oldukça kalabalık olan *agoralarda* kavgalar da sürekli hale gelmekteydi (Johnstone, 2011, s. 16). Muhtemelen bu sebepten dolayı Hesiodos, İşler ve Günler (Ἔργα καὶ Ἡμέραι, [Érga kai Hēmérai]) adlı eserinde kardeşi Perses'e "agoradaki kavgalara bulaşmaması" şeklinde öğütler vermektedir (Hesiodos, İşl. ve Gün, 28). Hellen yaşamında önemli bir yere sahip olan *agora*, birçok antik yazarın çeşitli eserlerine (tarih, komedi, politika, etik gibi) konu olmuştur (Thompson, 1962, s. 13). Arkaik dönemden itibaren önem kazanmaya başlayan ve özellikle Klasik dönemde sosyo-politik ve ekonomik yaşamın merkezi haline gelen *agoranın* denetlenmesi amacıyla görevli olan memurlara *agoranomos* denilmektedir (Archibald, 2001, s. 168).

2. AGORANOMOS'UN GÖREVLERİ

Agoranomoslar ile ilgili bilgi veren en önemli kaynaklar antik edebi eserler ve anıt yazıtlardır. Edebi eserlerde sıkça vurgulanan *agoranomosa* dair en erken bilgiler Aristophanes tarafından aktarılmaktadır. Örneğin Aristophanes'in *Yaban Arısı* (Σφήκες [Sphēkes]) adlı komedisinde bir fırıncıyı kızdıran Philokleon *agoranomos* ile tehdit edilmektedir (Aristof. 1407). Buradan *agoranomosun* oldukça yetkili biri olduğu anlaşılmaktadır. *Agoranomos* hakkında bilgi veren en önemli eserlerden bir diğeri de Aristoteles'in *Politika* (Πολιτικά, [Politiká]) adlı eseridir. *Politika* adlı

eserinde, bir devletin varoluşunu zorunlu görevlere bağlayan Aristoteles, devletin iyi yönetilmesi ve düzeninin sağlanması için *agoranomosu* önemli bir yere koymaktadır. Çünkü Aristoteles'e göre; bir devletin temel etkinliklerinden biri çeşitli gereksinmelerine göre ürün almak ve ürün satmaktır. Bu nedenle zorunlu görevlerin en önemlisi, pazar yerlerinin denetlenmesidir. Aristoteles'e göre; Alış-verişin dürüst yapılmasını ve iyi bir düzeni sağlayan *agoranomosların* mutlaka olması gerekmektedir (Aristoteles, Politika, VI: 8). En önemli görevi *agoranın* düzenini sağlamak olan *agoranomosların* birçok görevi bulunmaktaydı. Örneğin, pazarda satılan bütün yiyecekleri gözden geçirmek, temiz ve katıksız olarak satılmalarını sağlamak zorundaydılar (Aristoteles, Atinalıların Devleti, 51). Ayrıca *agoranomoslar* temel gıda ürünlerinin fiyatını belirlemek (Lytle, 2010, s. 289), *agoranın* ve sokakların temiz ve düzenli tutulmasından da sorumluydular (Wycherley, 2011, s. 91).

Polisin ticari hayatının en işlek noktası olan *agoralar* ciddi yasalarla ve kurallarla denetlenmekteydiler. Öyle ki çoğu *poliste* denetim ve dürüst alış-veriş yapılmasını sağlamakla görevli *agoranomos* adı verilen resmi görevliler bulunmaktaydı (Wycherley, 2011, s. 91). Aristoteles'in pazarcıbaşı olarak adlandırdığı *agoranomoslar* kura¹ ile seçilmekteydi. Seçilen bu *agoranomosların*, beşi Atina'ya beşi ise bir liman kenti olan Peiraius'a (Pire) atanmaktaydı (Aristoteles, Atinalıların Devleti, 51). *Agora*, kamusal yaşamın merkezi olduğu için, *agoranomosun* konumu da oldukça önemliydi. *Agoranomosların*, *agoranın* en gözde yerinde büyük bir ofisi bulunurdu. Bu ofis şehirdeki en önemli yapılardan biriydi. *Agoranomoslar* muhtemelen belediye hazinesinden maaş almaktaydı (Foster, 1970, s. 129).

Agoranomosların görevleri ve sayıları *polisten polise* değişebilmektedir. Örneğin Delos'ta üç *agoranomos* vardı ve bunlar ticaret kurallarına uyulmasını sağlamak ve piyasaya sürülen malları kayıt altına almakla görevliydi. Delos'ta *agoranomosların* piyasadaki fiyatları kontrol etme, şikâyet alma ve mahkeme kararlarını uygulama yetkileri bulunmaktaydı. Yine Erythrai'da cezaları uygulama sorumluluğu onlardaydı. Thasos'da ise pazar yerinin yanı sıra kamu mallarının kiralanması ve ayrıca savaşta öldürülenlerin cenaze törenlerini organize etmekle de sorumluydular (Arnaoutoglou, 2009, s. 111). Kimi kentlerde gıda teminiyle ilgilenen *agoranomoslar*, bazı kentler de *gymnasiona* sporcular için yağ temin ederdi. Küçük farklılıklara rağmen *agoranomosların* birçok *poliste* benzer

¹ Atina'da, özel bir uzmanlık ve beceri gerektirmeyen sivil memuriyetlerin çoğu seçim yerine kura ile belirlenmekteydi. Bu memuriyetlerin kura ile belirlenmesi çoğunlukla demokrasi ile ilişkilendirilmektedir. (Bilgi için bkz: Aristoteles, Oikonomika, s. 520).

görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin *agoranomos*ların çoğu, çarşı binalarını tamir eder, dükkân ve tezgâhlardan kiralaları toplar, tartı ve ölçülerin doğruluğunu test eder ve satışa sunulan malın kalitesini garanti ederdi. *Agoranomos*lara yüklenen en ağır görevler arasında ise, pazar için tahıl tedarik etmek ve olası bir kıtlığa karşı tedbir almak bulunmaktaydı. Çünkü Hellas'ın ve özellikle Atina'nın tahıl tedariki dışardan sağlanmaktaydı (Magie, 1950, s. 61).

2.1. Agoranomos'un Yetkileri

*Polis*in en önemli denetçisi olan *agoranomos*ların gerek cezai gerekse hukuki yaptırım gibi birçok yetkisi bulunmaktaydı. Örneğin *agorada* çıkan herhangi bir kavgada alıcının şikâyetini dinler, sonra olayı araştırır ve suçlu bulması halinde satıcıya ceza verebilmekteydi (Essid, 1995, s. 119-120). *Agoranomos*un yetkileri ve *agorada* geçerli olan yasalar hakkında detaylı bilgiler sunan ve önemli kaynaklardan biri olan epigrafik kanıtlardan öğrendiğimize göre;² Sakız Adası'nda bulunan ve İÖ IV. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta; 1 yaşındaki koyunlardan elde ettiği yünleri satarken yakalanan bir kimsenin *agoranomos* tarafından günlük ödemek suretiyle 2 drakhme (*δραχμή* [*drakhmē*]) para cezasına çarptırıldığı yazmaktadır (Arnaoutoglou, 2009, s. 321).

Benzer bir şekilde İÖ IV. yüzyıla tarihlenen ve Thasos'da bulunan yazıtta; Bir kişinin kamu mülkünü, kiralamak için yerine getirmesi gereken koşulları düzenleyen bir yasa kaydedilmiştir. Bu yasaya göre; Bahçeyi temiz tutma sorumluluğu kiracıya aittir. Bunun yapılmaması, yani kiracının bahçeyi temiz tutmaması halinde, her gün için *agoranomosa* ve Asklepios rahibine bir *staterin* altıda birini borçlu olacağı belirtilmektedir. İÖ 350'lere tarihlenen ve yine Thasos'da bulunan başka bir yazıtta ise, herhangi bir askerin hayatını kaybetmesi durumunda, görevdeki *agoranomos*un askerin cenaze gününde hiçbir şeyi ihmal etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. *Agoranomos*un bir cenazeyi onurlandırmak için yapılan kamu cenaze törenlerine katılmasından hareketle onun yalnızca bir pazar denetleyicisi olmadığı ve en azından Thasos'da şehrin işleri ve dini törenlerle de ilgilendiği anlaşılmaktadır (Arnaoutoglou, 2009, s. 71). *Agoranomos*ların tanrı(ça)lar adına adak yazıtlar inşa ettirdiği de bilinmektedir. Öyle ki Hellenistik döneme ilişkin Pergamon'da bulunan bir heykel kaidesi üzerinde şu ifadeler bulunmaktadır: “*Agoranomos Apelles, beni, tanrıların habercisi Hermes 'i şans getiren boynuzdan akan su pazar yerindeki insanlara belirlenen*

² Epigrafik yazıtların çevirileri Ilias Arnaoutoglou'nun *Ancient Greek Laws* eserinden aktarılmıştır.

zaman dilimini hatırlatsın ve pazar yerlerinin kurallarına uyulsun diye devamlı koruyucu olarak Nymphalar'a (adadı) (Üreten, 2004, s. 201).

İÖ 250-200 yıllarına tarihlenen ve Delos'tan gelen, odun ve odun kömürü ticaretini düzenleyen bir yasada ise şu ifadeler geçmektedir: Hiç kimse kendi adına kaydettirdiği dışında, odun için belirlenmiş ağırlıkları ve ölçüleri göz ardı edemez ya da başlangıçta beyan edilenden daha fazla veya daha az satamaz. Fakat bir kimsenin yasayı ihlal ettiğine dair şüpheler varsa *agoranomoslar*, şikâyetleri kaydetmek zorundadır. İlk suçlamadan sonraki bir ay içinde, *agoranomos* sanığı, Otuz Birler mahkemesine çıkarmalıdır. Sanığın mahkûmiyeti halinde, *agoranomosun* on gün içinde ceza verme yetkisi vardır. Bu yasadan anlaşıldığına göre *agoranomos* oldukça geniş yetkilere sahiptir (Arnaoutoglou, 2009, s. 32).

Fik Meijer ve Onjo Van Nijf'in aktarımına göre; vazifesini dürüst bir şekilde yerine getiren ve yetkilerini etkili bir biçimde kullanan *agoranomoslar* çeşitli anıtlarla yüceltilmekteydi. Örneğin İÖ II. yüzyıla tarihlenen ve Paros'ta ele geçen bir kararnamede, Cillus adında bir *agoranomos* görev süresi bittikten sonra şehre verdiği hizmetler için şöyle onurlandırılmaktadır: "...Önce *agoranomos* iken görevinden ayrıldı. O...insanlara... Ekmek ve arpa verilmesini sağlamak için her türlü çabayı gösterdi... Ve ücretli işçiler ve onların işverenleri ile ilgili olarak, ikisinin de haksızlığa uğramamasını sağladı. Kanunlara uygun olarak, işçileri haksızlık yapmamaya, işe koyulmaya, işverenlerin de mahkemeye çıkarılmadan işçilere ücretlerini ödemeye zorlanarak muamele görmelerini sağladı." Cillus, işverenler ve çalışanları arasındaki bir anlaşmazlığı başarıyla çözdüğü ve anlaşmazlığın mahkemeye taşınmasını önlediği için özellikle övülmektedir. Bundan dolayı Cillus'a altın bir taç verildiği ve *agoranomeion*'da sergilenmek üzere (oğlu tarafından finanse edilen) mermer bir heykelle onurlandırıldığı anlatılmaktadır. Benzer şekilde Atina'dan gelen bir yazıtta ise, *agoranomos* Pammenes'in şehrin tüccarları tarafından bir heykelle onurlandırıldığı söylenmektedir (Meijer-Nijf, 1992, s. 60).

2.3. Agoranomos'un Görev Tanımları

Platon'un Yasalar (Νόμοι [Nómoi]) adlı eserinde *agoranomosların* görev tanımları detaylı bir şekilde tanımlanmaktadır. Platon'un tanımladığı bu ideal görev tanımları, *agoranomosların* görev alanlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Platon'un ideal görev tanımlarına göre; *Agoranomoslar* yasalarla belirlenmiş çarşı düzenini koruyacaklar, kimsenin zarar vermemesi için çarşıdaki tapınak ve çeşmelerle ilgilenecekler, zarar veren köle ya da yabancıysa, zincire vurup kırbaçlayarak cezalandıracaklardır. Üstelik kurallara karşı gelen yerlilerden biri ise 100 *drakhme* kadar para cezası

uygulanacaktır (Platon, Yasalar, VI. 765b). Yasalar adlı eserinde *agoranomos*ların görev tanımları için farklı önermelerde bulunan Platon, bu bağlamda öncelikle yurttaşların yabancılara satmaları öngörölmüş malların yasaya uygun olup olmadığını denetlemeleri ve *agoraya* satılması için getirilen bütün araç-gereçler için uygun yer belirlemeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca *agoranomos*ların pazarla ilgili işlerin yanı sıra *agorada* sosyal ilişkilerin düzenlenmesinden de sorumlu tutulmalarını ve insanlar arasındaki ilişkileri gözlemleyerek, ölçüyü kaçıran ve zorbalığa başvuran kişilerin cezalandırmaları gerektiğini ileri sürmektedir (Platon, Yasalar, VIII. 849bc). Mesela Platon, *agorada* anne veya babasına el kaldıran bir kişinin *agoranomos*lar tarafından cezalandırılarak, 100 kırbaç vurulması gerektiğini söylemektedir (Platon, Yasalar, IX. 881c).

Epigrafik kanıtlardan anlaşıldığına göre; Her kentin *agoranomoları* nın farklı görev tanımları bulunmaktadır. Örneğin başka bir kentin *agoranomosu*, *agorada* satılan malları denetlerken, Atinalı bir *agoranomos* tahıl satışını denetlemezdi. Çünkü Atina gibi büyük şehirlerde *agoranomolar* ile birlikte, muhtemelen iş gücünün ağırlığından ve ticaretin etkin bir biçimde yapılabilmesi için tahıl, ağırlık ve uzunluk ölçülerini denetleyen farklı görevliler bulunmaktaydı (Wycherley, 2011, s. 91). *Agoranomolar* gibi çalışan bu görevliler arasında; *sitophylakeler* [*σιτοφύλακες*; *sitophylakes*] (*tahıl denetçileri*), *metronomolar* [*μετρονόμοι*; *metronómoi*] (*ölçü ve ağırlıkların bekçileri*) ve *emporion epimeleítai* [*ἐμπορεῖον*; *emporéion epimeleítai*; *epimeleísthai*] (*toptan piyasasının gözetmenleri*) sayılmaktadır (Johnstone, 2011, s. 28). Fakat daha küçük şehirlerde bu görevlilerin yaptıkları işin bütünü *agoranomos* yerine getirmekteydi (Rahyab, 2019, s. 39).

Agoranomolar Küçük Asya'daki Hellen kentlerinde de görölmektedir. Buradaki *agoranomoların* görevleri, Hellas'daki *agoranomoların* görevleri ne tekabül etmektedir. Ancak kimi kentlerde *agoranomosun* asıl görevlerinin yanı sıra başka işlerle de ilgilendikleri bilinmektedir. Örneğin İlion'dan İÖ III. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir yazıtta; Panathenaia festivali sırasında gösterdiği üstün hizmetlerinden dolayı *agoranomos* şöyle onurlandırılmıştır: *Onurlu bir şekilde ve agoranomos olarak görevlerini adil bir şekilde yerine getirdi. Tören esnasında mısır tedarikini başarılı bir şekilde yönetti. Böylece sakinler onu [mümkün olan en ucuz] satın alabildiler ve diğer mallarla [her türlü] ilgilendi ve [gerekirse] festivalde hastalananları tedavi edecek bir doktor sağladı.* İÖ IV. yüzyıla tarihlenen ve Symrna kentinin *agorasında* bulunan bir yazıtta ise, *agoranomoların* birden fazla işlerde çalıştığı anlaşılmaktadır. Yazıtta *agoranomosun* asıl vazifesinin

yanı sıra *gymnasiarkhos*, [γυμνασίαρχος, *gymnasiarchos*] *stephanephoros*³ [στέφανηφόρος; *stephanēphōros*] ve rahiplik görevlerinde de bulunduğu yazmaktadır (Rahyab, 2019, s. 42). Örneğin Symrna'daki bir başka yazıtta geçen; “*Apollonios'un oğlu Nikolaos, iki kez agoranomos oldu ve yurttaşlarından biri bu görevi dört kez üstlendi*” bu ifadeden anlaşıldığına göre bir kimse *agoranomos*luk görevine birden fazla seçilebilmekteydi (Dmitriev, 2005, s. 62). Hellenistik dönem ile birlikte Hellen şehirlerindeki *agoranomos*ların çoğunun zengin ailelerden - örneğin toprak sahipleri veya tüccarlardan-geldiği anlaşılmaktadır. Fakat bu durumun tüm *agoranomos*lar için geçerli olup olmadığı tam olarak tespit edilememiştir (Migeotte, 2005, s. 291).

3. Agoranomos ve Aedilis

Hellence *agoranomos* sözcüğü Roma literatüründe *aedilis* olarak karşılık bulmuştur (Nielsen, 2007, s. 125). *Agoranomosa* göre daha fazla görev ve sorumlulukları bulunan *aedilis*, pazar yerleri, tapınaklar ve kamu yapılarının bakımından sorumluydular. Ayrıca oyunların ve halka açık gösterilerin düzenlenmesine yardımcı olurlar, tapınaklarda tutulan anlaşmaların ve önemli kamu belgelerini korurlar, yolların, su kemerlerinin, kanalizasyonların, duvarların, şehir sokaklarının, sıhhi tesisatın bakımı ile ilgilenirler ve kamu düzenini sağlarlardı (Foster, 1970, s. 130).

Roma'da *aedilislik* en önemli makamlardan biridir. Onun önemini *Metamorphoses* adlı eserinde vurgulayan Apuleius'un anlattığına göre; hikâyenin kahramanı Lucius, iş için Thesalia'ya gider ve şehre gelir gelmez ilk iş olarak da pazar yerini gezmeye başlar. Pazar yerinde satıcıyla iyi bir pazarlık yaparak balık satın aldığını düşünen Lucius'un keyfi yerindedir. Ancak bu esnada Pythias adında çocukluk arkadaşı ile karşılaşır ve Pythias'ın bir *aedilis* olduğunu gururla anlatması üzerine bir anda keyfi kaçır. Lucius'un elindeki balıkları gören Pythias, elindeki sepete işaret ederek “bu çöplere ne kadar verdin?” diye sorar. Lucius'un bu kadar kötü balıklara değerinden fazla verdiğini söylemesi üzerine sinirlenen Pythias onu kolundan tutarak balıkları aldığı yere getirir ve hangi satıcıdan aldın diye sorar. Lucius'un yaşlı balıkçıyı işaret etmesi üzerine satıcının yanına giden Pythias otoritesini kullanarak, “ne dostlarımıza, ne de herhangi bir yabancıya, değersiz balıkları bu kadar yüksek bir fiyata satarak, tüm Thesalia'nın çiçeği olan bu şehri bir çöle dönüştürüyorsunuz” diyerek satıcıyı azarlar. Ardından satıcıyı cezalandırmak için Lucius'un elindeki sepeti alır

³ *Gymnasiarkhos*: *Gymnasion*'un yönetiminden sorumlu memur. *Stephanephoros*: Dini bir görevli (Bilgi için bkz: Rahyab, 2019, s. 40).

ve sonra hizmetçilerinden birine balıkları yere atmasını ve onları ayaklarının altında çiğnemesini emreder. Böylece satıcı hatasını, Lucius da *aedilis* olmanın ne denli yüce bir iş olduğunu anlar (Apuleius, Met. I. 14-14).

Klasik dönemde Atina'da *agoranomos* olmak, kişinin siyasi kariyerine herhangi bir yarar sağlamazdı. Bu nedenle *agoranomoslardan polis*in gönencine dair herhangi bir yardım beklenmezdi. Ancak hırslı ve zengin olan bir *agoranomos*, örneğin kıtlık zamanında kendi kaynaklarından tahıl katkısında bulunabilir, ayrıca pazar binalarını süslemek ve genişletmek için para bağışlayabilirdi. Bu tür yardımlar, bir *agoranomosa* yurttaşlarının minnettarlığını kazandırır ve onu daha yüksek makamlar için rakiplerinin önüne geçirebilirdi (Nielsen, 2007, s. 127). Ancak Roma döneminin başlama sıندان itibaren *agoranomosluk* kurumunda önemli değişiklikler olmuştur. Örneğin Roma'da *aedilis* makamı, bir pazar yeri müfettişliğinden ziyade sivil kurumların bağlı olduğu önde gelen bir kamu hayırseverliğine dönüşmüştür (Foster, 1970, s. 130). Ayrıca *quaestor*, *praetor* ya da *consul* olma rekabetinde kişinin *aedilislik* yapmış olması onu bir adım öne taşımaktaydı (Nielsen, 2007, s. 125). *Agoranomos* ya da onun yerine geçmiş olan *aedilislik* kurumu Roma imparatoru Diocletianus döneminden (İS 284-305) itibaren eski önemini kaybetmeye başlamış ve zamanla yerine "*praefectus*" olarak adlandırılan resmi memurlar geçmiştir (Foster, 1970, s. 133).

4. SONUÇ

Hellen *polis*lerinde İÖ VI. yüzyıldan itibaren mimari bir yapı olarak ortaya çıkan *agoralar* başlangıçta yalnızca politik toplantıların ve dini törenlerin yapıldığı basit bir alandan ibarettir. Fakat zamanla gelişen *agoralar* özellikle İÖ V. yüzyıllarda *polis*in en temel yapısı haline gelmiş ve bu dönemden itibaren her kentte planlı bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. *Polis* niteliği taşıyan ve neredeyse bütün kentlerde inşa edilen her *agoranın* kendine özgü bir gelişim süreci vardır. Farklı bir gelişim evresi geçiren *agoraların* en tipik örneği ise Atina *agorası*dır. Çoğunlukla pazar yeri olarak nitelendirilen ve ekonomik bir merkez olarak öne çıkan *agoralar* aslında oldukça işlevsel bir yapıdır. Bu yapı içinde dini, politik, hukuki, askeri ve eğitim kurumlarının yanı sıra çok sayıda resmi binalar bulunmaktadır. Dolayısıyla insanların her türlü ihtiyacını giderebildiği bir mekân olan *agoralar*, sosyo-politik bir merkez olmasının yanı sıra hukuki ve dini bir merkez olarak da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca her türlü sanatsal faaliyetlerin hayat bulduğu *agoralar*, anıt heykellerinin ve kahraman mezarlarının bulunduğu bir kült merkezi olarak da bilinmektedir.

Klasik dönemden itibaren *polis* yaşamının merkezi haline gelen *agoraların* denetlenmesi için *agoranomos* denilen ve maaş karşılığında çalışan bir çeşit memur olarak nitelendirilen görevliler bulunmaktaydı. *Agoranomoslar*, *agoraların* denetim ve düzenini sağlayan özel görevlilerdir. Tüm Hellen *polislerinde* görülen bu görevlilerin, birincil vazifesi *agoranın* düzen ve denetimini sağlamaktır. *Polisten polise* değişmekle birlikte birçok vazifesi bulunan *agoranomoslar* özellikle küçük şehirlerde her türlü iş ile ilgilenmek zorundaydı. Çeşitli görevlerinin yanı sıra geniş yetkilere sahip olan *agoranomoslar*, *agora* içinde çıkan herhangi bir anlaşmazlığa müdahale edebilir ve gerektiği yerde cezai ya da hukuki yaptırım uygulayabilirdi.

Polis yaşamında denetleyici ve uygulayıcı olarak önemli sorumluluklar üstlenmiş olan *agoranomoslar*, Roma İmparatorluğunun yükselişinden sonra *aedilis* olarak adlandırılmıştır. *Aedilislerin* temelde *agoranomos* ile benzer görevleri bulunmaktadır. Ancak daha geniş yetki ve görev tanımı olan *aedilisler* bu yönüyle *agoranomostan* ayrılmaktadır. *Agoranomosluk* kurumunun bir çeşit devamı niteliğinde olan *aedilis* kurumu, Roma imparatoru Diocletianus döneminden (İS 284-305) itibaren eski önemini kaybetmeye başlamış ve zamanla yerine *praefectus* olarak adlandırılan resmi memurlar geçmiştir.

5. SUMMARY

The aim of this study; It is to examine the duties and authorities of the *agoranomos*, who were assigned for the supervision and regulation of the public spaces known as the market and called the *agora* in the ancient Greek civilization. The study is shaped by the question of how the control of the marketplaces called *agora*, which was the center of the Ancient Greek city-states, was ensured. While looking for an answer to this question, what are the job descriptions of the *agoranomos*, who control the *agora*? Do *Agoranomos* have powers? Such basic questions have been tried to be answered. The main problem in this study is the duties and authorities of the *agoranomos*. While making this study, the historical development, importance and functions of the *agora* were mentioned in order to understand the subject more clearly. When we look at the architectural elements of the ancient Greek *polis*, we come across some unique structures. It is thought that the marketplaces called *agora*, one of these structures, first emerged in the Archaic period. *Agora*, which was a simple and unplanned structure at the beginning, started to gain importance with the development of commercial activities. *Agora*, which has taken a planned shape especially since the Classical Age, has become the center of the police over time. *Agora*, a place where all kinds of activities from social, political and legal

issues to religious, economic and philosophical issues take place, is an integral part of the Polis. Therefore, the police are the focal point of his life. For this reason, the control of agoras is indisputably one of the most important problems. The functional structure of the agora required its control and order. Persons called agoranomos, who were appointed for this purpose, maintained order in the marketplaces and could intervene in any matter. They were also in charge of protecting the sacred objects in the agora and intervening in an unjust situation.

The duties and authorities of the agoranomos could vary from city to city. For example, an agoranomo with more job descriptions in a small city had fewer duties in larger cities. Agranomos, who were authorized to settle a fight or an unjust event in the agora, could punish people if they determined the culprit. The most important sources giving information about Agoranomos are ancient literary works and epigraphic inscriptions. The earliest information about the agoranomos, which is frequently mentioned in ancient sources, is reported by Aristophanes. It is understood from the works of Aristophanes that the agoranomos had extensive powers. Another of the most important works that give information about Agoranomos are Aristotle's Politics and Plato's Laws. Aristotle, who connects the existence of a state with compulsory duties, imposes great responsibilities on the agoranomos for the good management and order of the state.

The institution of agoranomos, which had an important place as an ombudsman in Ancient Greece, was continued as Aedilis in Rome. The aediles, who had more duties and responsibilities than the agoranomos, were responsible for the maintenance of market places, temples and public buildings. The institution of agoranomos, which was continued in the form of aedile in Ancient Rome, started to weaken as of the Roman emperor Diocletian's period (284-305 AD) and in time, official officials called "praefectus" were replaced.

While carrying out this study, first of all, a comprehensive literature review was made and the sources on the subject were meticulously examined. Due to the importance given to the transfer of the subject from primary sources, primarily ancient sources and archaeological data were used. For the interpretations of primary sources and detailed information, mostly foreign sources were examined. The control and order of the agora, which was the center of police life in ancient Greece, was a very important problem. There were official officials to solve this problem. These officials, called Agoranomos, had great responsibilities. It is understood that the primary duty of the agoranomos, who have an important place as the

ombudsman of the police and who are in each police, is to ensure the order and control of the agoras.

The agoranomos, who are assigned to maintain public order, are the people responsible for the control, security and order of the agoras. Agranomos, who had wide powers, had to be in every city established as a police. The duties and powers of the agoranomos, which had many duties, varied from police to police. But the only thing that hasn't changed is that the agoranomos are held responsible for the marketplaces in all polis and have broad powers. The institution of agoranomos, which was continued in the form of aedile in ancient Rome, started to weaken from the time of the Roman emperor Diocletian (284-305 AD) and in time, official officials called "praefectus" were replaced.

6. KAYNAKLAR

- Aiskhylos. (2016). *Agamemnon*. (Yılmaz Onay, Çev.). İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yayınları.
- Apuleius. (1822). *The metamorphoses, or golden Ass*. (Thomas Taylor, Trans.). London: W.J. Cosby Universal Press.
- Archibald, Z. (2011). *Economic relationships*. (Zofia H. Archibald- John Davies- Vincent Gabrielsen- G.J. Oliver, Ed.). Hellenistic Economies. London: Routledge Press.
- Aristophanes. (1926). *The Acharnians*. (Benjamin Bickley Rogers, Trans.). London: William Heinemann Published.
- Aristophanes. (1983). *Wasps*. (A. H. Sommerstein, Trans.). London: Aris and Phillips Publisher.
- Aristophanes. (2005). *The clouds*. (William James Hickie, Çev.). USA: Icon Group International Inc Published.
- Aristoteles. (1943). *Atinaluların devleti*. (Suat Baydur, Çev.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Mete Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2016). *Oikonomika: Antik dönemde ekonomi kavramı üzerine genel değerlendirme*. (Burak Takmer, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Arnaoutoglou, I. (2009). *Ancient Greek laws: A sourcebook*. London: Routledge Published.
- Boegehold, A. L. (1995). *The Athenian agora: The Lawcourts at Athens sites, buildings, equipment, procedure and testimonia* (Vol: XXVIII). Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Press.
- Camp, J. M. (1980). *Gods and heroes in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Press.
- Camp, J. M. (2003). *The Athenian agora: A short guide*. American School of Classical Studies at Athens in collaboration with the Packard Humanities Institute. New Jersey: Princeton Press.

- Çelgin, G. (2018). *Eski Yunanca Türkçe sözlük*. İstanbul: Alfa Basım Yayımları.
- Darga, A. M. (2020). *Anadolu'da kadın: On bin yıldır eş, anne, tüccar, kraliçe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demand, N. H. (1996). *A history of Ancient Greece*. New York: McGraw-Hill Companies Press.
- Dickenson, C. P. (2017). *On the agora: The evolution of a public space in Hellenistic and Roman Greece (BC.323-267)*. Boston: Leiden Press.
- Dmitriev, S. (2005). *City government in Hellenistic and Roman Asia Minor*. New York: Oxford University Press.
- Essid, Y. (1995). *A critique of the origins of Islamic economic thought*. E.J. Leiden: Brill Press.
- Foster, B. R. (1970). Agoranomos and muhtasib. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 13(2), 128-144. <https://doi.org/10.2307/3596083>
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An introduction to the Ancient Greek city-state*. Copenhagen: Oxford University Press.
- Herodotos. (2017). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Hesiodos. (2014). *İşler ve günler-tanrıların doğuşu*. (Furkan Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Homeros. (2004). *İlyada*. (F. Koçak, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Homeros. (2016). *Odysseia*. (A. Erhat-A. Kadir, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Johnstone, S. (2011). *A History of trust in Ancient Greece*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lang, M. (1968). *Water works in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Published.
- Lang, M. (1994). *Life, death and litigation in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Published.
- Lang, M. (2004). *The Athenian citizen: Democracy in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Published.
- Lavelle, B. M. (2020). *Archaic Greece: The age of new reckonings*. USA: Wiley Blackwell Publishers.
- Lytle, E. (2010). Fish lists in the wilderness: The social and economic history of a boiotian price decree. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies*, 79(2), 253-303. <http://dx.doi.org/10.2972/hesp.79.2.253>
- Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor to the end of the third century after christ* (Vol: 1). New Jersey: Princeton University Press.
- Martin, R. (1951). *Recherches Sur L'Agora Grecque*. Etudes d'Historie et d'Architecture Urbanies. Paris: Bibliothèque Des Écoles Françaises.
- Mcgregor, J. H. S. (2014). *Athens*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Meijer, F. & Onjo, V. N. (1992). Trade, transport, and society in the ancient world: A sourcebok. Routledge Press.
- Migeotte, L. (2005). Les pouvoirs des agoranomes dans les cites Grecques. Gagarin, M. -R. Wallace (Ed), Symposium 2001. *Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Vienna: Verlag der Österreichischen

Akademie der Wissenschaften. ss. 287- 301.

- Nielsen, B. T. (2007). *The one that got away: A Reassessment of the agoranomos inscription from chersonesos*. (Ed: Vincent Gabrielsen- John Lund). The Black Sea in Antiquity Regional and Interregional Economic Exchanges. England: Aarhus University Press.
- Northrup, C. C. (2005). *Encyclopedia of world trade from Ancient times to the present*. (Vol: 1-4). London: Routledge Press.
- Pankins, H. & Smith, C. (1998). *Trade, traders and the ancient city*. London: Routledge Published.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (C. Şentuna-S. Babür, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2019). *Sokrates'in savunması*. (A. Çokana, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pomeroy, S. B. (2004). *A brief history of Ancient Greece: Politics, society, and culture*. New York: Oxford University Press.
- Rahyab, S. (2019). The rise and development of the office of agoranomos in Greco-Roman Egypt. *New England Classical Journal*, 46(1), 37-61.
- Shapiro, H.A. (2007). *Archaic Greece*. New York: Cambridge University Press.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temelis, P. (1978). *The agora: Guide to the site and the museum*. Athens: Apollo Editions Press.
- Thompson, D. B. (1993). *An ancient shopping center: The Athenian agora. excavations of the Athenian agora*. New Jersey: Princeton Press.
- Thompson, H. A. & Wycherley, R. E. (1972). *The agora of Athens the history: Shape and uses of an Ancient city center* (Vol: XIV). American School of Classical Studies. New Jersey: Princeton Press.
- Thompson, H. A. (1962). *The Athenian agora: A guide to the excavation and Museum*. Athens: American School of Classical Studies.
- Wycherley, E. R. (1978). *The stones of Athens*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wycherley, R. E. (2011). *Antik çağda kentler nasıl kuruldu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Üreten, H. (2004). Helenistik dönem Pergomon kenti tanrı ve kültleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), 185-214.
- Xenophon. (1997). *Memorabilia, oeconomicus, symposium*. (E. C. Merchant, Trans.). London: Harvard University Press.
- Yılmazcan, D. (2021). *Antik Yunan polislerinin tarihsel oluşum süreci ve yapısal karakteri*, Yayımlanmamış doktora tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Görsel 1:** Lang, M. (2004). *The Athenian citizen: Democracy in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. Athens: Princeton Published.
- Görsel 2:** Lang, M. (2004). *The Athenian citizen: Democracy in the Athenian agora*. American School of Classical Studies. Athens: Princeton Published.
- Görsel 3:** <https://www.pinterest.de/pin/366691594663249685/>

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Dr. Defne YILMAZCAN Makale Katkı Oranı: %50; Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ %50.